ZENEI JEGYZET

Bartóktól Ligeti Györgyig

BARTÓK – ÚJ ZENE: 1985 óta e kettős gondolatkör határozza meg a szombathelyi *nemzetközi Bartók-szeminárium és -fesztivál* művészi munkáját. Az utóbbi években a fesztivált olykor azzal vádolták, hogy – Bartók rovására – túlságosan is a kortárs zene műhelyévé vált. Még gyakrabban kifogásolták, hogy a kortárs kitekintésben háttérbe szorult a magyar kompozíciók repertoárja. A július 14. és 24. között zajló rendezvénysorozat első három hangversenye frappánsan válaszolt ezekre a vádakra. A július 14-ei nyitó koncerten a *Csodálatos mandarin* szvit és Alban *Berg Hegedűversenye* mellett *Durkó* Zsolt és *Szőllősy* András egy-egy zenekari darabja is elhangzott. Másnap a bartóki örökségtől indult *Ligeti* Györgyöt köszöntötte hetvenedik születésnapján egy saját műveiből összeállított hangverseny. *Kocsis* Zoltán pedig szólóestje első félidejét teljes egészében Bartók műveinek szentelte.

A kisszerű provincialitás és a világszínvonal drámai ellentéteként jellemezhetjük a *Szombathelyi szimfonikus zenekar* nyitó koncertjét és a rákövetkező másik két estet. A *Bartók-fesztiválnak* sohasem a nyitó koncert volt az erőssége, de amit a szombathelyiektől hallottunk, az elgondolkodtató, sőt elszomorító. A két kortárs mű járt a legrosszabbul, hiszen oly ritkán kapnak lehetőséget a megszólalásra, s ezért minden rossz előadás egy elszalasztott alkalom. Az igénytelen vonóshangzás, a szólambelépések pontatlansága, a legfőbb a dirigens, Robert *Houlihan* határozott elképzeléseket nélkülöző irányítása épp hogy csak sejtetni engedte, mit rejt Durkó *Ornamenti*jének és Szőllősy *Sonoritá*jának partitúrája. Berg hegedűversenyében legalább a szólista, Antje *Weithaas* nyújtott – ha nem is kiemelkedő, de – tisztességes produkciót, ám a mű leggyönyörűbb részletei, például a zárótétel korálfeldolgozása, megint csak áldozatul estek az igénytelen előadásnak. *A csodálatos mandarint* pedig egész egyszerűen meghamisította a hangverseny. A nagyváros zaját festő első ütemek imponáló megragadása után a gikszerektől hemzsegő játék, a felborult hangzásarányok következtében a Mandarin első megjelenése a rézfúvósok szólamaiban „hallhatatlanná vált", s az erőtlen hajsza önmaga paródiájává silányult. Ez a művészi megalkuvás odáig vezet, hogy még egy *glissandót* sem tudnak tisztességesen eljátszani, s ugyan mi indokolhatja a partitúra meghúzását? Mindezekért nem tudom kizárólag a zenekart felelőssé tenni (már csak azért sem, mert 1985-ben ugyanettől a társaságtól pompás előadásban hallottam a Mandarint, igaz, *Eötvös* Péter betanításában). Mindenekelőtt *Houlihan* karmesternek kellett volna felnőnie a feladathoz, s egyúttal felmérnie muzsikusainak jelenlegi felkészültségét. A *Bartók-fesztivál* nem engedheti meg magának, hogy – miközben a Bartók-interpretáció etalonját tanítja nemzetközi hallgatótáborának – felkészületlen zenekart állítson épp a nyitó koncertre.

LIGETI GYÖRGY szerzői estje szerencsére bőven kárpótolt az előző est viszontagságaiért. Ez az esemény nem egyszerűen jó hangversenyként, hanem zenetörténeti jelentőségű pillanatként s a legnagyobb zenei élmények egyikeként marad meg a hallgató emlékezetében. A zeneszerző maga választotta ki az előadókat. Pierre-Laurent *Aimard* az eddig elkészült tíz zongoraetűdöt játszotta, nemcsak lélegzetszakasztó virtuozitással, de belső izzással s az előadói jelenlét százszázalékos intenzitásával. Döbbenetes hatásúak ezek az etűdök: ugyanahhoz a mély emberi ösztönréteghez nyúlnak, mint az afrikai dobzenék, amelyek bevallottan nagy hatást gyakoroltak a komponistára. (Ligeti szombathelyi előadásai is az afrikai zene ritmikus gondolkodásmódjára világítottak rá.) A három kétzongorás darab (*Monument. Selbstportrait, Bewegung*) is részben az afrikai amadindazene európaivá transzformált változatának hat, másrészt a repetitív irányzat kihívásaira válaszol bennük Ligeti. (A három darabban Aimard felesége, Irina *Kataeva* társult férjéhez, ugyanazon az előadói színvonalon. A szerzői estet a *Kürttrió* koronázta meg. Ez a darab különleges helyet foglal el Ligeti életművében. Egy új alkotói korszak kezdetét jelöli; jelentőségére szinte azonnal ráérzett a zenetudományi szakirodalom is, mindenekelőtt azonban egyszerűen gyönyörű zene. A hagyományból ismerős és eddig még soha nem hallott elemek új egysége a *Kürttrió*. A kürthang varázslatos, „erdei" atmoszférája vagy a II. tétel bartóki bolgár ritmusa esetében még lehet konkrét előképekre hivatkozni, de hiábavaló vállalkozás lenne felderíteni, honnan ered a zárótétel legbensőkig érő éneke. Ez a zene ugyanannak az ismeretlen bolygónak csodás üzenetét hozza, melyről a *Cantata profana* vagy *Kurtág* György *Kettősversenye* beszél. Az előadás is kimerítette a csoda fogalmát, hiszen egy áldott állapotban lévő fiatal hölgy, Marie-Luise *Neunecker* oly könnyedén s oly gyönyörű tónussal játszotta a kürtszólamot, mintha az a világ legtermészetesebb dolga lenne, s partnerei, *Aimard* és Saschko *Gawriloff* megmutatták, miért tekinti őket a zeneszerző művészete leghitelesebb tolmácsainak.

KOCSIS ZOLTÁN szólóestjének első félidejét meghallgatásra ajánlanám mindazoknak, akik meg akarják tudni, mi is az a Kelet-Közép-Európa. Az első és a harmadik zongoraetűd absztraktabb világa olyan ciklust fogott közre, amelynek eszméje méltán állítható párba Bartók tervezett kantátasorozatával, a „népek testvérré válásának" koncepciójával. Kocsis a négy sirató közé ékelt egy-egy válogatást a magyar (*Gyermekeknek I. és II. füzet*), a szlovák (*Gyermekeknek III. és IV. füzet*) és a három népdalfeldolgozásból (*Kolindák*). Mély üzenet ez is, az egyetlen hiteles művészi válasz korunkban, amikor a népek egymásra acsarkodásának ijesztő jeleit tapasztaljuk. Kocsis egyetlen ívvé összefogott, drámai sodrású, keserűen igaz játéka csak a második félidő *Debussy-darabjaiban* engedett aszkéziséből, és egyfajta feloldást, vigasztalást adott a billentés ezer árnyalatával s a kifejezőeszközök gazdagságával. *A Liszt-* s különösen a *Schubert-ráadás* pedig a földöntúli boldogság képével egészítette ki a kelet-közép-európai látomást.

Farkas Zoltán

Nemzetközi tangóharmonika-fesztivált rendeznek július 25-ig Pécsett. A rendezvényre Európa számos országából ezer muzsikus érkezett és hangversenyt ad a városban, valamint a megye különböző településein. A képen a német berghauseni zenekar játszik a Széchenyi téren

MTI fotó–Kálmándy Ferenc

Cimbora-tábor a Balaton partján

A *Cimbora* televíziós gyermekműsor húsz éve tekinti feladatának a tizenévesek ízlésének formálását. Évek óta szervez nyári tábort a gyerekeknek, ahol a résztvevők a gyakorlatban is kipróbálhatják és fejleszthetik művészi érzéküket a zenei, irodalmi és képzőművészeti foglalkozásokon.

Ebben az évben július 6-tól 16-ig tartó almádi táborukba meghívták a rokon műsorok, a *MOST* és a *Kölyökidő* gyerekeit is. A televízióban közzétett pályázatra jelentkezők közül háromszázan utazhattak a Balaton partjára. Főleg Magyarországról és a határainkon túl, magyarlakta területekről érkeztek a résztvevők, de jó néhány francia, román, ukrán, finn és osztrák muzsikus is játszott a *Cimbora* zenekarban. A zárókoncerten a kilencventagú nemzetközi zenekart ebben az évben is a kanadai Uri *Mayer* vezényelte. A nagyzenekar mellett a fiatalabbak számára alakult egy harminc főből álló kiszenekar is. *Lator* László, *Békés* Pál és *Csukás* István vezették az irodalmi foglalkozásokat, *Németh* György történész a görög-római játékokat, *Urbán* Gyula a bábosokat, *Morvai* László a grafikai foglalkozásokat. Volt még ezenkívül sárkányépítés, gyurmázás, kisplasztika-készítés, játékos nyelvtan, zenés angol is. A *Hegedős* együttes muzsikájára *Csatai* László és *Várkonyi* Piroska vezetett táncházat, a legkisebbeket pedig *Levente* Péter szórakoztatta *Gryllus* Vilmos segítségével. Egyik este a *Sirtos* együttes vezetésével görög táncházban mulathattak a táborlakók. Kétszer jelentkezett Balatonalmádiból a *Teleiáték*, fellépett a *Merlin Színház József* Attila-műsorával, valamint *Szabadi* Vilmos hegedűművész. Az orosz zongoraművész, *Voszkreszenszkij* szólóestet adott.

(l. d.)

Sok hűhó Cardenióért – avagy új Shakespeare-mű a láthatáron?

Egy amerikai írásszakértő nem kevesebbet állít, mint hogy felfedezett egy elveszettnek hitt *Shakespeare*-drámát. Charles *Hamilton* New York-i régiségkutató a londoni *British Museum* raktárában egy olyan gazdátlan színművet talált, amelyet – szerinte – ugyanaz a kéz írt, mint amelytől *Shakespeare* végrendelete származik. A kézirat kelte 1612, de nem tartalmazza sem a szerző nevét, sem a darab címét. Hamilton azonban meg van győződve róla, hogy az elveszettnek hitt Shakespeare-darabot, a *Cardeniót* lelte meg.

Ha ez igaz, akkor kulturális világszenzációról van szó.

Szerzőtárs lehetséges

A felfedező szerint a *Cardeniót* Shakespeare valószínűleg John *Fletcherrel* közösen írta. Azt eddig is tudtuk, hogy Fletchernek, a jó nevű drámaírónak „benne volt a keze" más Shakespeare-művekben is, így például a *VIII. Henrikben.*

A *Cardenióról* évszázadokon át rebesgették, hogy Shakespeare írta, de kéziratát nem tudták azonosítani. Annyit tudtak róla, hogy 1613-ban egyszer vagy kétszer előadták a királyi udvarban. Ötven évvel később egy kéziratgyűjtő azt hirdette, hogy publikálni fogja *Shakespeare és Fletcher közös művét*, de ez a könyv – ha egyáltalán megjelent – nem maradt fenn. Tudunk arról is, hogy 1727-ben bemutattak egy drámát *A kettős hamisság* címmel: a rendező azt állította, hogy a művet Shakespeare egy eladdig kiadatlan kéziratából alkalmazta színpadra. Az utókor azt gyanította, hogy a *Cardenio* bukkant fel jó évszázaddal később új cím alatt. Bizonyító erejű szöveg ezúttal sem maradt fenn.

Kölcsönvett téma

A szóban forgó darab Cervantes *Don Quijotéjából* kölcsönözte cselekményét; a főhős neve *Cardenio.* A színmű rendezője 1733-ban maga is kiadta Shakespeare műveit, de ezt a darabot nem publikálta köztük. Valószínűleg azért, mert maga is ráébredt, hogy a birtokában lévő szöveg aligha Shekaspeare-től való. Irodalomtörténészek azt tartották, hogy a királyi udvarban 1613-ban előadott drámának a sok másolás következtében százhúsz év alatt annyira eltorzult a szövege, hogy végül maga a kései rendező is kételkedett Shakespeare szerzőségében.

Az jogosan feltételezhető azonban, hogy 1612–13-ban Shakespeare és Fletcher írt közösen egy darabot a király színjátszói számára. Tudjuk, hogy a *Don Quijote* angol fordítása 1612-ben jelent meg: az alapanyag tehát az utcán hevert. Fletcher használta is forrásként Cervantes művét későbbi darabjaihoz, ésszerű tehát arra gondolni, hogy köze volt a királyi színjátszók *Cardeniójához* is.

Tény viszont, hogy Shakespeare műveinek 1623-ban megjelent, úgynevezett *Első Fólió* kiadásában – amelyet pedig épp a király színjátszói tettek közzé – a *Cardenio* nem szerepel. Lehet, hogy az akkori szerkesztők tudták: vagy nem Shakespeare írta, vagy csak nagyon kevés köze volt hozzá.

Visszatérve a most azonosított *Cardenióhoz*: jóllehet a kézirat a raktár mélyén porosodott, a kutatók már régebben is belelapoztak, de a szöveget olyan gyatrának tartották, hogy fel sem merült bennük Shakespeare szerzőségének gondolata. Most azonban Hamilton fő érve az, hogy az általa *Cardeniónak* tartott művet és Shakespeare végrendeletét ugyanaz a kéz írta. A kétkedő hangok azt vetik ellen, hogy Shakespeare végrendeletét nyilván nem a költő, hanem az ügyvédje körmölte. Hamilton viszont így kontrázik: a két irományt kétségtelenül egyazon személy vetette papírra, ami azt jelenti, hogy a színmű írója Shakespeare. Kizárt dolog ugyanis – érvel Hamilton –, hogy fordítva történt a dolog, vagyis ügyvédet alkalmaztak volna színművet másolni.

Hamilton tehát köti az ebet a karóhoz: a British Museumban őrzött kézirat és a végrendelet egyaránt Shakespeare alkotása. *„Még bíróság számára is könnyűszerrel bizonyítani tudnám, hogy a kézírás Shakespeare-é"* – mondja az írásszakértő Hamilton.

Költői szépség

Ami pedig a mű irodalmi értékét illeti: Hamilton azt állítja, hogy határozottan meg lehet különböztetni a mellékcselekményt, amelyet Fletcher írt, a fő cselekménytől, amelyet Shakespeare lángelméjét tükrözi. Bizonyításul idéz egy passzust, amely hamisítatlanul shakespeare-i a *Cardenióban:*

Országokat határuk fogja körbe:
Az egész Föld parányi tartomány csak.
A tengerek pedig, akár a foglár.
Földünk testét ezüst béklyóba zárják.
De az Ész birodalma mérhetetlen
És határtalan, mint a széles égbolt.

Illés László

ANYANYELVÜNK

Hamis fémjelzések

Nyolc kiló hamisított jelzésű ékszert foglaltak le, közölte nemrég egy hír, de sok példát idézhetnék a fémjelzéssel való nyelvi visszaélésekre is. Úgy látszik, a köztudatban elhomályosult, vagy furcsa módon ellenkezőjére fordult a szó jelentése – legalábbis sajtóbeli használatának tanúsága szerint. Nemesfémtárgyak valódiságának és minőségének hitelesítése történik a hivatalos, törvény előírta fémjelzéssel. Természetes jelentésbővüléssel kapott aztán átvitt értelmet a szaknyelvi fémjelzett kifejezés: kiváló, értékes, elsőrangú (tehetség, alkotás), illetve azt fejezi ki, hogy valakinek a tekintélye, hírneve, addigi teljesítménye bizonyítja, illetve biztosítja, kétségtelenné teszi valaminek a kiválóságát, nagyszerűségét. Például: „a Mátyás király nevével fémjelzett magyar reneszánsz"; „modern irodalmunknak a Nyugat fémjelezte korszaka"; „a kiállítás színonalát két művész részvétele fémjelzi". Tehát az átvitt értelmű használat, az eredeti jelentésnek megfelelően, szintén pozitív; legfeljebb gúnyos idézőjelben érthető elítélő jellegűnek. Példák sora mutatja azonban, hogy ma legtöbbször nem ilyen célzatú stiláris szerepben használják, hanem tényszerű, semleges megállapításként, vagy éppenséggel elítélő, sőt megbélyegző minősítést fejeznek ki vele. Az első lehetőségre gondolhatunk még az ilyen szövegezés olvastán: „a *Herczeg* Ferenc nevével fémjelzett *Új Idők*"; „a *Herendi* Miklós és *Pelle* János nevével fémjelzett kiadvány" ; „a Zétényi nevével fémjelzett törvény"; „a Kupaprogram névvel fémjelzett gazdaságpolitika"; „a liberálisnak mondott Debreczeni nevével fémjelzett csoportosulás"; „az előző SZDSZ-vezetés, melyet *Kis* János neve fémjelzett". Ha tárgyilagos közlés a szándék e példákban, nyilván egyértelműbb volna a minősítést nem sugalló (X. Y. nevével) megjelölt, jelzett, jegyzett, meghatározott, megszemélyesített igét vagy más (az általa képviselt, róla elnevezett, vele jellemezhető) kifejezést használni. Hogy milyen bizonytalan árnyalatot fejez ki a meggondolatlanul leírt divatszó, mutatja például e szókapcsolat: „a *Horthy* Miklós nevével fémjelzett magyar hadsereg"; elismerést vagy megvetést akar-e a szerző éreztetni?

A legtöbbször azonban a mondat utalásából, a szövegkörnyezetből vagy az előzmény(ek)ből nyilvánvaló, hogy a használt fémjelzett rosszalló, pejoratív jellegűnek értendő, tehát a tartalmi érték vagy stílusárnyalat változását jelző macskakörmök közé teendő. Mint ahogy a következő szövegben is: *„K. K. börtönversei hiteles dokumentumai a Rákosi nevével 'fémjelzett' ötvenes évek embertelen világának."* De általában hiányzik az értékváltásra utaló írásjel, s így joggal véljük, hogy az író eredeti, pozitív tartalmával használja a *fémjelzett* szót, noha rögtön kiderül a mondatból, hogy korántsem a megtisztelő elismerés szándéka érvényesül ezekben a példákban: *„az a szellemiség, melyet a fajgyűlölő amerikai szenátor, D. Duke, a hírhedten szélsőjobboldai francia Le Pen vagy fasiszta kolozsvári polgármester, Funar fémjeleznek"*; *„az emberiség nagy mélypontjai, amelyeket a horogkereszt és a vörös csillag fémjelez"*; *„a november 4-i felhívás, amit Münnich és Kádár neve fémjelez"*. A sajtónyelvi sablondivat folytán hasonló kétes értékjelzést kap a jelen és a közelmúlt közéletének néhány *„fémjelzett"* szereplője is, tanúsítva a jelentés állandósuló színváltozását. De a szó gépies használata a semleges minősítés szándékát is sután humorossá teheti, mint például Kisbér esetében, melyet az emlékezetes kudarcos pótválasztások kapcsán így említenek egy cikkben: *„a kisváros és a nevével fémjelzett körzet"*.

Bár akad példa a szavak jelentésváltozásának ilyen, alkalmi vagy megszilárduló pálfordulására *(megtisztel, jóvoltából, köszönhetően; ural, tárol)*, a *fémjelzett* esetében szükségtelen és káros a változás, mert kiszorít a nyelvi köztudatból egy konkrét, szaknyelvi jelentést, s eltorzítja a szó használatát. E folyamat gyökere egyrészt a tájékozatlanság, másrészt a nyelvi igénytelenséggel párosult rest kényelem és a gépies utánzás. A lényeget kifejező, oda illő változások helyett, melyekre már utaltunk, egy nyomatékosnak és eredetinek ható, tetszetős szóalak lett általános, nem annyira értékelő, elismerő jelzőként, mint inkább a főleg elítélő, gúnyos, mintegy idézőjeles értelemben. Egy nyelvi divatjelenség kritikátlan elterjedéséről van tehát szó; legyünk óvatosak a követésében.

Kovalovszky Miklós

Helsinkiben már tudnak valamit...

Finn környezetvédelmi évkönyv

A finnek szeretnék megmutatni a világnak, hogy sokat tesznek országuk környezetének és természeti kincseinek megóvásáért, környezetvédelmi hálózatuk, különféle rendszerek és technológiák fejlesztéséért. Vaskos évkönyvet jelentetett meg angol nyelven a finnországbeli három érintett, a külföldi kapcsolatokkal foglalkozó, a környezetvédelmi és az ipari és kereskedelmi minisztérium. A kötet címe: *A környezetvédelmi technológiák fejlesztése Finnországban, 1993.*

A könyv bemutatja a három minisztérium munkáját, feladatait. Ismerteti azokat a szakmai szervezeteket, amelyek valamilyen formában kapcsolatban állnak a környezetvédelemmel, továbbá betekintést nyújt a pénzügyi kérdésekbe. Olvashatunk az egyetemek és a különböző kutatóközpontok által elért legfrissebb eredményekről, a legújabb technológiákról. A kötet táblázatokat, statisztikákat közöl, külön tárgyalja a hulladékipar problémáit, foglalkozik a közlekedéssel, a légszennyezéssel, a radioaktív sugárzással, az erdő- és vízgazdálkodással, az olaj-, valamint a kémia- és az energiaipar okozta szennyezésekkel. A könyv nemcsak a finn olvasókhoz, *mindenkihez szól*, célja, hogy mindannyiunkat figyelmeztessen a környezetvédelem fontosságára. A sorok közül pedig kiviláglik: Helsinkiben előre gondolkodnak, ott már tudnak valamit...

(d. m.)

Gyermekkori fények

Türke András István tizenkét éves, Budakeszin él, és magánkiadásban megjelent első verseskötete, a *Gyermekkori fények.*

A kötetbe gyűjtött negyven írás egy része alkalmi költemény, köszöntő családi ünnepekre. Más részük vallási ünnepekkel foglalkozik, megint más részük a mindennapok örömeivel és félelmeivel. Különösen megkapó az *Egy horvát kisfiú panasza* című vers, amelynek alapélménye, a menekültek sorsa fölött érzett fájdalom – feltehetőleg – a kiadvány célját is megszabta: a könyv eladásából származó pénzt a szerző a menekülteknek ajánlja fel. Diák e kiadvány illusztrátora is: *Bodola* Katalin.

(l. g.)

BIZONYÍTVÁNYT ADÓ KÖZÉPFOKÚ NÉPMŰVELŐI SZAKKÉPZÉST

indít 1993. ŐSZTŐL
a Magyar Művelődési Intézet oktatási koordinációs titkársága
a 17/1990. MKM (XII. 20.) sz. rendelet értelmében.

Előfeltétel: középiskolai érettségi.
Jelentkezni lehet: levélben H. Kovács Éva,
1251 Budapest, Corvin tér 8., vagy telefonon naponta 10 és 13 óra között
Czink Judit 201-3766/12-es mellék AUGUSZTUS 31-ig.
Részvételi díj létszámtól függően kb. 25–30 000 Ft,
melyet a munkáltató átvállalhat.

2546